

sobno spojene konkluzije, a sve se oslanjaju na bitnosti andeoske naravi, u koliko je biće imaterijalno. Nisu manje razvijeni traktati o Bogu. Samo nam se čini, da bi traktat o presv. Trojstvu morao biti nešto više obraden. Izostavljena su nekoja spekulativna pitanja, koja su inače mnogo potrebna za dobro razumijevanje najglavnijeg i najuzvišenijeg Otajstva naše vjere.

Drugi svezak⁷, isto tako opsežan kao i prvi, počinje s traktatom o istočnom grijehu. Auktor je u svim konkluzijama strogo tradicionalan. Pa zato i ne pripušta nove teorije modernih tomista u ovom pitanju. Drži, da je Adam bio ne samo glava čovječanstva u naravnom smislu, već i u svrhunaravnom. U koliko je bio podignut na vrhunaravni red, bio je naša glava, i tako prouzročio sa svojim grijehom našu propast. U traktatu o milosti dobro određuje razliku tomističkog i molinističkog stanovišta, te će svatko moći dobiti jasne pojmove o ovom pitanju. U traktatu Utjelovljenja tumači formalnost osobnosti po kard. Kajetanu. Po toj je nauci osobnost terminacija naravi. Razlikuje se realnoj i od bitnosti i od bića (esse). Nije prosta negacija. Naprotiv je ono, što je najplemenitije u čovjeku. To stanovište ne prihvaćaju svi tomisti, već zabacuju »termin« kardinala Kajetana. Na svršetku auktor obrađuje tezu o Kristu Kralju i tumači razloge nove svečanosti u čast Krista.

Nadamo se, da će i treći svezak skoro izaći. Tako ćemo imati potpun tomistički kurs teologije i filozofije. Ova djela su osobito pohvaljena od Pija X., Benedikta XV. i Pija XI., te vruće preporučena svinia onima, koji se pripravljaју za svećenički stalež. Po njima će naši mladi teolozi dobiti dobar i bistar pojam tomističkog sistema, pa će, upućeni u prvim elementima nauke, moći poslije sami posegnuti za izvornim djelima velikog Akvinjanina.

Neke opaske o evoluciji religije.

U. Talija.

Da li se čovjek od rudimentalnog religioznog tipa postepeno razvijao — kao što neki vole tvrditi, da se razvio u fizičnomu, umnomu i moralnomu pogledu — dok je dosegao do sadanjega religioznog stadija? Da li savršeni religiozni stadiji u povijesti čovječanstva nužno pretpostavljaju, da su im predišli manje savršeni? Da li je fetičizam embrion, odakle je proklijao monoteizam, ili se možda dogodilo obrnuto? — Ova su pitanja od vjeka privlačila pažnju jačih duhova.

Sv. se Pavao u svojoj poslanici Rimljanima dotiče ovoga pitanja. Govoreći o poganima piše: »et mutavērunt gloriam

⁷ Hugon O. P.: vol. II. De Peccato Originali, de Gratia, De Verbo Incarnato. Ed. V. Parisiis.

incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum (Rom. 1. 23.). Tim riječima riješava ovo pitanje u prilog degeneracije. Sv. Augustin stoji na istom stanovištu. Augustinovo se mišljenje provlači kroz vijekove nepromijenivo. Pojavlja se protestantizam i ne mijenja ništa u ovomu pitanju. Racionalizam zabavljen istraživanjem izvora religiji, nije mogao, a da se ne dotakne ovoga pitanja i dotaknuo se. G. Fr. Creuzer u svomu monumentalnom djelu »*Symbolik und Mythologie* (1811.—1822.) i ako piše po racionalističku, ne mijenja ništa bitna u tomu pitanju. Njemu su mitologija simboli, kojim su znamenovane istine prvotne Božje objave: o Bogu, o duši, o drugomu životu i t. d. Schelling-u je relativni monoteizam (henoteizam) prvotna religija. Maks Müller je († 1900.) poslije dugih, intenzivnih istraživanja vedanske filozofije, došao do zaključka, da je monoteizam bio prvi stepen religije, a feticizam i drugi niži stepeni da nijesu drugo, već izvodi izrodenoga religioznog života. (v. *Die Orientalischen Religionen*. Izd. Hinneberg. Berlin u. Leipzig 1906.).

Evoluciona je teorija kušala, da skrene tok ovih ideja u protivnom pravcu. Kao što se čovjek — ovako misli evolucionizam — razvio od nekog nepotpuna tipa i tjelesno i umno i moralno, tako se razvio i u pogledu religije. Najnesavršeniji tip religije prvi je stepen »embrion«, odakle se razvijao i postepeno usavršivao religiozni život naroda. (v. A. Lang. *Moderne Mythology*. (1897.) — Th. Waitz. *Anthropologie der Naturvölker* (1859.) — H. Spencer, *Principles of Sociology* (1877.) — Tyrol, *Anthropologie* (1881.). Tyrol, *Primitive Culture* (1870.) — Franzer, *The golden Bough* (1900.) — Lang, *Custom and myth* (1885.).

Evolucionizam traži i hoće da nade uporište svomu mišljenju u paleontologiji, folklori, etnologiji. Kameno oruđe, posude, predmete za ljudsku porabu u najrudimentarnoj formi pruža nam paleontologija. A odatle evolucionizam zaglavljuje na postepeni razvitak i usavršivanje ljudskoga duha, čitava čovječanstva. — Evolucionizam misli, da smije ustvrditi: što se više seže natrag i približuje koljevci čovječanstva, to se jači nalaze tragovi nižega stepena duševnog razvitka njegovog.

Ovaj kriterion, kojim se služi evolucionizam da izvodi svoje zaglavke, nije nimalo ispravan. Predpostavlja nešto, kao ujamčeno, što inače ujamčeno nije. A to je: da savršeniji stadij čovječanstva u materijalnom intelektualnom i moralnom pogledu pretpostavlja nužno, da je predhodio stadij manje savršen u istomu pogledu. — Ovo ne samo nije ujamčeno, što više dalo bi se možda iz povijesti dokazati protivno, kao što će se to zapaziti iz ovih bilježaka.

Zaglavak, što se može izvući iz podataka i paleontoloških istraživanja jest: ondje, gdje su iznadani ti ostaci, i onda stajao je

duševni razvitak na onomu stepenu, što nam kažu ti paleontološki tragovi. Ovo samo i ništa drugo daje se zaključiti. Nemože se reći, da je čitavo čovječanstvo stajalo na tom stepenu razvitka, niti da je to prvi, kao neki rudimentarni stadij sa kojega se čovječanstvo stalo podizati prama višim stepenima duševnoga razvitka.

Kameno na pr. doba, to jest niži stadij duševnoga razvitka, koliko je mogao imati pred sobom stadij još niži duševnoga razvitka jednoga naroda, toliko je mogao imati pred sobom i stepen jačega razvitka. To je činjenica, koja očito izbija ne iz preistorijskih istraživanja, koja su i maglovita većinom i neizvjesna, već iz istraživanja historijskih vremena.

Na zemljištu, kuda se nekada širilo asirijsko carstvo, kakva je danas duševna kultura, to znamo svi. Ali da stanemo kopati malo dublje u zemlju, gdje se dizao ponositi Babel, Ninive, pokazalo bi nam se lice onih provincija — ako i ne u potpunu svijetlu — a ono u krupnim orisima posve različito. Tri i više hiljada godina otrag prebivaoci onih pokrajina ukazuju nam se na vrhuncu duševnoga razvitka i kulture, kakvoj danas tu nema ni traga. Pokazuje li ova činjenica, da se čovječanstvo redovito i postepeno razvija sa nižih stadija prama višim? Ne pokazuje li možda, da niže etape duševne kulture koliko mogu imati pred sobom niže stepene, da mogu imati i više stepene? Epistularni saobraćaj između pokrajine i pokrajine smatra se tečevinom modernih vremena. Ali ipak u iskopinama u Asiriji naći ćemo opeka s klinastim pismom, gdje žena šalje svomu mužu poruku u dosta odaljenu pokrajinu; a pismo u sebi ne sadržaje nikakove stvari, koja bi mogla vele interesovati ni nju ni njega. Sadržaje naprosto pozdrav i drugu koju familijarnu indiferentnu vijest. Ovakova pisma kažu nam, da je vrlo lak bio epistularni saobraćaj između pokrajina i dosta odaljenih, jer inače, da je bio udružen sa troškovima i poteškoćama, takova pisma, koja u sebi nijesu imali nikakove važnosti, ne bi se bila opremala.

Isporedi li se kultura, koja je sada tamo, sa kulturom, koja je tu bila tri hiljade godina nazad, pojavlja nam se slika ogromna nazadka. Kaže nam se tu njihalo, koje opisuje svoj luk odozgo dolje prama središtu gravitacije, da se odatle možda opet digne u vis, a možda da tu i ostane. — Afrikanke obale, što se protežu od Egipta duž Sredozemnoga mora šesnajest vijekova nazad, daju nam sliku visoke kulture; ali je ta kultura tu već davno iščezla. Tko bi bio stao da čita »Confessiones« Sv. Augustina, koji se tamo rodio, odgojio, našao bi tu gdje Sv. Doktor opisuje svoje — prve nauke, pa bi jamačno kazao da je didaktika i metodika humanističnih nauka bila ista ili gotovo ista, kao i ona, što se upotrebljavala u kulturnoj Europi polovinom devetnajestoga vijeka. Na tomu su se tlu odnjihali veliki umovi, na tomu su tlu odigravale takove prilike, koje su povodom bile, da se stvore književna djela, što su kroz vijekove pridržala svoju vrijednost. Tertulijan, Ciprijan, Augustin: to su

imena, koja su tu prokljivala i tu razvijala svoju aktivnost. — Između djela sv. Augustina čitaju se »Acta cum Fortunato Manicheo« i »Acta cum Crescentio Manicheo«. To su dva kontradiktorija, što je Sv. Augustin imao sa Manihejcima javno u Crkvi. Tu se vidi disputacija o vrlo subtilnim pitanjima, pred mnoštvom naroda, koji se tu bijaše sabrao, da sluša disputaciju i sa bilježnicima, koji su perom bilježili prigovore i odgovore sa jedne i druge strane.

Ovakova šta imademo doduše i danas, ali samo u parlamentarnim aulama, razlikom tom, da se u današnjim tim aulama vidi biranija i uža publika, dok šesnajest stoljeća nazad u sadašnjoj Africi učestvuje šira publika disputacijama, dosljedno spremna se osjeća da tok disputacija i logičnu svezu prati i rasuđuje o valjanosti razloga, što se navode. Ovo odaje u tomu narodu više nego obični duševni razvitak, kakva se danas utaman može tražiti tamo. — U Memfisu, Tebama, Pompeji, Herculanu i t. d. ako prokopamo dublje u zemlju naći ćemo oruđa za ljudsku uporabu čak savršenijih nego ih imadu prebivaoci, koji živu rasijani nad tamošnjim davnim ruševinama. Danas se — između drugih pojava na kori i pod korom zemaljskom — proučavaju potresi, ne bi li im se pravi uzrok dokučio, te tako odklonili ili djelomično ili totalno užasni njihovi efekti. Ipak desetoga, devetoga i osmoga vijeka Arapi grade gradove, pa da ih zaštite od katastrofalnih potresa, dube oko njih duboke jazove, koji bi služili kao ventili podzemnim silama. Ova praksa ne samo da se ne protivi rezultatima današnjih teluričkih istraživanja, već joj se dosta približuje. Ko je kod nas i sanjao otrag osamdeset godina o kakovoj rasvjeti gradova! Ipak desetoga, jedanaestoga stoljeća moglo se kroz glavne gradove arapske preko noći šetati kao sred bijela dana.

Da se ne pomnažaju primjeri iz povijesti, zaglavljujem, da jedno rudimentalno djelo čovječje ruke ne kaže, da je to prvi stadij onoga naroda, kod kojega se pojavilo i da pred sobom ne može imati druge stadije jačega duševnoga razvitka i kulture, koja je bila, ali je iščezla.

S istoga se razloga ne smije zaglaviti, da najniži stepeni religija ne imadu pred sobom savršenije religije, već da je to prva etapa, sa koje polazeći ljudstvo malo po malo podizalo se na više stepene i sebi stvaralo sve više savršenije religije.

2. Niži se stepeni religija imadu smatrati degeneracijom jedne prave i čiste religije, a to izbija iz povijesti. Ne samo, da se ne može izvesti iz paleontologije evolucija neka u pitanju religija, već se iz podataka, što nam pruža povijest, dade izvesti obrnuto. — Ako bi se moglo dokazati, da je u doba, kada su postojali niži stepeni religija, paralelno išlo u tomu narodu i mišljenje, da je takova religija degeneracija i zabluda; tim bi bilo čisto dokazano, da niži stepeni nijesu prvi, već da pred sobom imadu druge savršenije sta-

dije. To se iz povijesti dade dokazati. Ovdje upirem u Hermetijske knjige kod Egipćana. Ove su knjige sadržajem dijelom medicinske, i kemijske, a dijelom religiozne. Kod pogana držane su bile u velikoj cijeni. Imademo prijevod na latinskom jeziku, i ako dosta taman. Sv. Augustin u svomu monumentalnomu djelu »De Civitate Dei« u kn. VIII. donosi nekoliko odlomaka. Iz tih odlomaka izvodi se, što sam gore kazao. Ovako Hermesove knjige govore: »Et quoniam de cognatione et consortio hominum deorumque nobis indicitur sermo potestatem hominis, o Asclepi, vimque cognoscere. Dominus et Pater, vel quod est Summum, Deus ut effector est Deorum caelestium, ita homo factor est deorum, qui in templis sunt humana proximitate contenti. Ita humanitas semper memor naturae et originis suae in illa divinitatis imitatione perseverat, ut sicuti Pater ac Dominus ut sui similes essent Deos fecit aeternos, ita humanitas Deos suos ex sui vultus similitudine figuraret... Statuas dicis, o Trismegiste? Statuas, o Asclepi? Videsne quatenus tu ipse difidas? Statuas animatas, sensu et spiritu plenas, tantaque facientes et talia: statuas futurorum praescias, eaque sorte, vate somniis multisque aliis rebus praedicentes, imbecillitates hominum facientes, easque iurantes, tristitiam, laetitiam pro meritis. An ignoras, o Asclepi, quod Aegyptus imago sit coeli, aut quod est verius, translatio aut descensio omnium, quae gubernantur atque exercentur in coelo; ac si dicendum est verius terra nostra mundi totius est templum et tamen quia praescire cuncta prudentem decet, istud vos ignorare fas non est: Futurum tempus est, quo apareat Aegyptios incassum pia mente divinitatem sedula religione servasse, et omnis eorum sancta veneratio in irritum cassura frustrabitur.«

Taj se govor može svesti na ove tačke:

1. Kao što je Bog »S u m m u s« »P a t e r« na nebu vladar svih Božanstva, tako je htio čovjek na zemlji da stvori svoje bogove.

2. Ti su bogovi, kipovi, koji kao da su puni života, proriču budućnost.

3. Egipat je postao slika neba: što se radi na nebu, to se je prenijelo na zemlju.

4. Ali će doći vrijeme, kada će se očito vidjeti, da je taj kult bio uzaludan, jer je pogriješan.

Dalje piše Hermesina knjiga: »Quoniam ergo proavi nostri multum errabant circa deorum rationem increduli, et non animadvertentes ad cultum religionemque divinam, invenerunt artem qua efficerent deos. Cui inventae adjunxerunt virtutem de mundi natura convenientem, eamque miscentes, quoniam animas facere non poterant, evocantes animas demonum vel angelorum, eas indiderunt imaginibus sanctis divinisque mysteriis, per quos idola et bene facienti et male, vires habere potuissent.«

Ovdje se govori:

1. Da su njihovi pradjedovi pogriješili, kada su onako shvaćali religiju, kako što su je shvaćali.

2. Stoga posegli — neimajući pravi pojam o religiji — da umjetno stvore religiju.

3. Ta je religija sastojala u čašćenju kipova, kojim je bila udružena krepost davolska, koju su oni prizivali, i pomoću te krjeposti, kipovi su imali moć, da dobro i zlo uzrokuju.

Dalje piše: »Avus tuus, o Asclepi, medicinae primae inventor, cui templum consecratum est in monte Lybiae circa litus Crocodilorum, in quo jacet ejus mundanus homo, id est corpus, reliquus est et potius totus, si est homo totus in sensu vitae, melior remeavit in coelum.«

U ovom Hermesinu pismu ističe se, da je u Egiptu zavladao kipoklonstvo i pradjedovski kult. Ali da je taj kult nastao stoga, što su pradjedovi krivo shvaćali u čemu je pravi kult Božanstva. Da će nadoći vrijeme, kada će se upoznati, da je kult kriv, dosljedno da je uzaludan bio. Uz kult dakle kipova u Egiptu išla je paralelno misao i uvjerenje, da je takov kult kriv i da je nastao stoga, što se nije poznala prava religija, dosljedno takav kult pred sobom imao je savršeniji, te stoga nije mogao, a da ne bude degeneracija pravoga kulta prave religije.

3. Niži stepeni religija imadu se smatrati degeneracijom, a to se može razabrati iz geneze religija nižega stepena. Kada bi se upoznao izvor religije nižega stepena, kao što je na pr. Feticizam, Politeizam i t. d. moglo bi se ujamčiti, da li imade pred sobom koji drugi stadij, savršenije religije ili ne. Ovdje se dakako mogu iznijeti mišljenja manje, više vjerojatna. Najvjerojatnije mišljenje o postanku religija nižega stepena stoji na strani i podupire mišljenje, da su religije nižega stepena degeneracija i znak padanja, a ne prvi stepen dizanja ljudskoga duha prema sve više i više savršenijoj religiji.

Kako je nastao Feticizam, kult nekih materijalnih predmeta, kojim je udružena neka nevidljiva moć?

Taj je kult — prema momu mišljenju — nastao ovako:

U historijsko ili preistorijsko doba neki narod ili samo pojedina grupacija pojedinaca čuvali su neke materijalne predmete, koji su im dozivali u pamet kakav znameniti doživljaj toga naroda: dan na pr. koje glasovite bitke, osvojenje koje pokrajine, početak koje njihove ere i t. d. — Uz taj materijalni predmet (zovimo ga spomenik) bile su udružene i okolo njega obavite uspomene. Naraštaji savremeni davali su tim predmetima značenje, koje su oni u zbilji i imali. Ali tokom vremena kod susljednih naraštaja malo po malo otanjilo se pravo značenje pa napokon se i zaboravilo. Pravo se je znamenovanje tih spomenika izgubilo, ali su ti spomenici ostali ipak obaviti nekom kao misterioznom koprenom. Susljedni naraštaji gledali su te spomenike obavite tom tajanstvenom koprenom, ali nijesu mogli prodrjeti kroza nju, da vide što se tu krije. Ne budući im to moguće, gledali su da supliraju svomu neznanju. Oni su

aplikovali tim spomenicima ideje, koje su već prije imali o Božanstvu, o nekoj nadprirodnoj moći, i tu moć vezali uz te spomenike, materijalne predmete, pa im i kult božanski poklanjali. Ovim procesom ili sličnim postane Feticizam.

Prema ovomu tumačenju postanka Feticizma, morao je on imati pred sobom već prije ideje o Božanstvu, i nije dosljedno morao biti prvi stepen odakle su se razvile i usavršile druge religije.

„Katolička misao“.

Dr Dragutin Kniewald.

Kad bismo htjeli tačno i kratko izraziti najunutarnije želje i namisli Pija XI., koje pokreću svim njegovim djelima i izjavama, mislim, da bismo našli jednu zlatnu nit, koja vlada čitavim njegovim duhom, a kojoj je on sam dao izražaja riječima: »da katolički misle u svemu«. Katolički misliti, to još ne znači pristajati uz neki općeniti kršćanski svjetovni nazor, u opreci s materijalizmom. To znači, imati u svemu jasni i opredijeljeni katolički nazor na svijet i na sve životne i kulturne pojave. Ovoj velikoj zadaći služi po namisli Pija XI. Katolička Akcija u tom smjeru poučavajući i uzgajajući savjesti vjernika. Ovoj zadaći služe katolički univerziteti, iz kojih treba da proizlazi intelektualna elita katoličkih vođa. Ovoj zadaći služe različiti tečajevi za svjetovnjake i kler, kao i razne druge institucije, revije, štampa. Ovoj zadaći hoće da služi i Savez Katoličkih Akademskih Društava u Njemačkoj, koji u nakladi Theatinaca u Münchenu izadaje biblioteku: *Der Katholische Gedanke, Veröffentlichungen zur Pflege der katholischen Weltanschauung*. Mi smo već u »Bogoslovskoj Smotri« prikazali neka izdanja ove biblioteke, a sada hoćemo da skrenemo pažnju na tu biblioteku u cjelini, u koliko su nam njezina izdanja pri ruci.

Isusovac P. Erich Przywara traži u »*Gottgeheimnis der Welt*« izlazak iz današnje duševne krize, koja je iznijela tri problema: problem objekta i subjekta, problem postajanja i bića, problem ličnosti i ideje (zakona i oblika). Moderna je mladost na tu krizu reagovala naglašujući svoju volju k ličnosti, nasuprot samom stvarnom radu, volju k ljubavi, nasuprot samoj dužnosti rada, volju k onim oblicima života, koji su istinski izražaj njegov, a ne tek prisilni obruč života. I katolička je pobožnost reagovala na ovu krizu naglasivši volju k izražajnom obliku, zajedništvu i kontemplativnom životu nasuprot današnjem radu, »da se radi«. Riješenje svih ovih problema daje *philosophia perennis*, Toma i Newmann: Bog u nama i Boga nad nama.

U kasnijem djelu: »*Gott*«, prikazuje isti pisac vrlo zanimljivim načinom, kako je najglavniji i najteži problem cijelog života i